

Magyar
fotótörténet
sorozat

A KALEIDOSZKÓP MINTÁZATAI

Az előző *Fotóművészet* számban az 1919. év közel második felét áttekintve egy keresztmetszetet láthattunk a magyar fotókultúrából. Ezt képzőművészeti/művészettörténeti, irodalom-, társadalom- és politikatörténeti elemek egészítették ki. Egy elképzelt kaleidoszkóp-kép mintázata jelent meg. Ha a továbbiakban a virtuális kaleidoszkópot megmozdítjuk, újabb eddig számba nem vett összetevők is felbukkannak. Ezek átrendeződése folytán új és új kapcsolódások is kirajzolódhatnak.

A folytatásban legalább vázlatosan vissza kell tekinteni a századforduló szakmai eseményeire, mert a két világháború közötti hazai fotóélet viszonyai ezeknek az éveknek a történéseiből, változásaiból érthetők meg igazán.

A magyar fotóélet szereplőit szemügyre véve látható, hogy a századforduló táján az amatőrök világában alakultak ki hangsúlyos változások. Az 1905 januárjában megalakult Magyar Fényképészek Országos Szövetségének 1906 elején indult lapja, *A Fény*, Beköszöntőjében ezt így ismerte el: „[...] mivel a modern fényképezés irányításában a tudományos irányt a szaktudósok s az amatőrök vezetik, tehát szakmánkból részt követelnek, nem elzárkózva, hanem tudásunk és akaraterőnk összességével fogjuk minden törekvéseiket támogatni.”¹ Az együttműködési szándék kisebb – később részletezendő – villongásoktól eltekintve 1919 után is érvényesült.

A nyugat-európaihoz képest megkésett, nálunk a kiegyezést követően felgyorsult polgárosodás, és a fényképezés technikájának egyszerűsödése a fotográfia térhódítását is elősegítette. Az amatőrök száma megnövekedett; közülük a minőségi fényképezés hívei kezdtek szervezetekbe tömörülni. 1899-ben Budapesten megalakult a Photo-Club,² 1902-ben a Budai Camera-kör, majd vidéki városokban is sorra fotóklubokba szerveződtek a fényképezés igényes műkedvelő művelői. Néhány színhelyet kiemelve: 1901, Székesfehérvár; 1903, Sopron, Szombathely, Nagyvárad; 1906, Debrecen.

Ez a szerveződés követte az európai trendet, a 19.

század utolsó harmadában Nyugaton megkezdődött „klubosodás” Magyarországon is elkezdődött (1888: Photo Club de Paris; 1891: Wiener Camera Club; 1892: The Brotherhood of the Linked Ring, London; 1893: Club der Amateur-Photographen Wien).

Az egyesületek kialakulásának a háttérben az egyetemes fotókultúrában bekövetkezett változás, a festői fotográfia eszményének kialakulása állt a 19. század végén. A festői fotográfia ugyanis valami, vagy valamik ellenében – a tömegtermelésre váltó hivatásos fényképezéssel és a széles körben elterjedt igénytelen amatőr knipszeléssel szemben – a vizuális eszményváltozás következményeként, vagyis a linearitás tagadásaként jött létre.³ Hogy ez a lényegi változás széles körű diadalt arathasson szervezetszervezésre volt szükség. Ez indította el nemzetközi méretekben (is) az egyesületek – a klubok – létrejöttének sorozatát.

Társadalomtörténeti szempontból a mi akkori viszonyainkat jól jellemezte, hogy a budapesti Photo-Club vezetői az elitek⁴ tagjai közül kerültek ki. 1906-ban elnök: Gróf Esterházy Mihály, valóságos belső titkos tanácsos, országgyűlési képviselő; alelnökök: dr. Lázár Elek, miniszteri osztálytanácsos; báró Hammerstein Richard, miniszteri titkár; titkár: dr. Harmatzy Dezső, miniszteri titkár. A választmányi tagok: műépítész, miniszteri osztálytanácsos, országgyűlési képviselő, miniszteri titkár, takarékpénztári tisztviselő (báró), a Magyar Általános Hitelbank vezértitkára, a *Telefon Hírmondó* igazgatója, miniszteri titkár.⁵

A századelőn ugyanakkor megnőtt azoknak a nem elithez tartozó klubtagoknak a száma, akik kritikussá váltak az egyesület életével, munkájának minőségével szemben. Valamivel korábban hasonló – és hasonló indoklással élő – elégedetlenség jött létre Bécsben is.⁶ A magyar lázadókat tehát a közeli példa is ösztönözte. Az elégedetlenségből Budapesten – akárcsak korábban a birodalmi fővárosban – cselekvés keletkezett, és a belső ellenzék alkotók a klubból kiválva 1905

végén megalakították a Magyar Amatőrök Országos Szövetségét (MAOSZ).

Akik nálunk ezt a kiválást elindították, és az új szervezet megalapítását végigvitték, főként a középosztály zsidó, vagy zsidó származású tagjai voltak.⁷ Az elsődleges hangadó dr. Kohlman Artúr, jogász, amatőr fotográfus volt, aki az 1904 októberétől a Photo-Club által anyagilag támogatott folyóirat, *Az Amatőr szerkesztőjeként* is működött. (A szerkesztőség és a kiadóhivatal az ő lakcíme alatt, a VII. kerületi Király utca 89-ben volt.) Kohlman szerkesztői minőségében fogalmazta meg konkrét bírálatát: „Nem először hangoztatjuk és nyíltan kimondjuk, hogy ez egyesület öt évi fennállása óta az egy országos és két nemzetközi kiállítás rendezésén kívül a fényképezés tudománya, művészete általános fejlesztése és népszerűsítése érdekében mit sem tett. *Egy-egy kiállítás után ismét esztendősz álmokat alszik.*

Avagy hallott-e már valaki ha csak egyszer is arról, hogy a Foto-Klub nyilvános előadást tartott volna a fényképezés valamely tudományos vagy művészeti, ipari vagy technikai kérdésében? Vajjon előbbre vitte-e, önmaga is produkált-e foto-tudományt és irodalmat? Vajjon törődött-e egyáltalán azzal, hogy magyar szakirodalom teremjen nálunk is? Mutasson reá arra a szakirodalmi működésre, melyet öt év alatt az egyesület tagjai kifejtettek.

Hol vannak a szakkönyvek, folyóiratok, tudományos és esztétikai előadások? Kifejtett-e ez egyesület, mint állítólagos országos szervezet, a vidéken valamely agitációt, alapított-e a vidéken egyesületet csak egyet? Közelebb hozta-e alig másfélszáz tagján kívül – akik közül sokat mérföldnyi antipátia, irigykedés és sok más egyéb kicsinyesség választ el egymástól – az ország amatőrjeit?”⁸

1905. szeptember 8-tól *Az Amatőr szerkesztősége* levette a borítójáról „A Budapesti Photo-Club hivatalos közlönye” feliratot, a folyóirat a továbbiakban támogatói megnevezés nélkül jelent meg. A Photo-Club megvonta a laptól a szubvenciót.⁹

A kilépők és az új szervezet további létrehozói Kohlmann-nal együttműködve elsősorban Hoffmann Viktor magántisztviselő (később fotócikk kereskedő), és Kankovszky Ervin pénzügyi pénztáros voltak. Az új szervezet megalakításának előkészítő bizottságát Horváth C. Guidó, Kohlman Artúr dr., Markó István, Neumann Andor dr., Szántó I. Béla és Tóth Ignác alkották.¹⁰ A MAOSZ létrejöttékor dr. Kosutány Tamás, az Országos Vegyvizsgáló Intézet igazgatója lett az elnök. Alelnökök: Gencsy Gyula nyugalmazott honvéd

huszárszázados (Nagykikinda), dr. Balassa József tanár, filológus, dr. Majovszky Pál miniszteri titkár. Főtitkár (a szerveződés gyakorlati vezetője): dr. Kohlman Artúr – ő írta a MAOSZ programját, amelyben részletesen kifejtette a szövetség célját is;¹¹ titkár: Hoffmann Viktor; háznagy: Tóth Ignác gyárigazgató; ügyész: dr. Murányi Andor; könyvtáros: Axaméthy Ignác MÁV főtiszt; pénztáros: Buchwald Dezső kereskedő.¹² A vezetők egyike sem volt a társadalmi elit tagja. Pillanatnyilag számomra nem ismert, hogy maradtak-e fenn, s ha igen, mennyire beszédesek azok a dokumentumok, amelyek a szakítás körülményeiről, részletesebb okairól tanúskodnak.¹³ A szakadás mellett egyébként a két szervezet bizonyos mértékű „egymás mellett élésének” a két világháború közötti korszakban is tanúi leszünk, és 1938-ban – már igen másféle körülmények között – újra egyesültek.

Kohlman Artúr egy idő után eltűnt a magyarországi fotóéletből – a fotográfus, amatőr fotótörténet-író Kankovszky Ervin 1940-ben úgy tudta, hogy Berlinben halt meg elszegényedve 1916-ban.¹⁴ Az új szervezet Kohlmann-féle célkitűzése azonban a két világháború közötti időszakban is a MAOSZ működésének elvi alapjait képezte. „A szövetség célja: a művészetek különböző ágait ápoló magyar amatőröknek nagy táborban tömörítése az egymással ismeretleneknek, de főleg ezek munkásságának egymással megismertetése, kezdők tanítása, haladottabbak további fejlődésének előmozdítása s a már művészi fokon állók között kölcsönhatást létesítvén, a tökély még eddig el nem ért magasabb fokra emelése. Így különösen a hazánkban is immár művészi irányban megindult amatőr fényképezésnek felkarolása, fejlesztése és népszerűsítés útján való terjesztése, a vidéki és fővárosi amatőrök közötti összeköttetés létesítése, a vidék mindazon nagyobb városaiban és községeiben, a hol kellő számú amatőr van, a szövetség kebelébe tartozó helyi autonóm-egyesületek alapítása, ezeknek támogatása és irányítása, a hazai szakirodalom és fotó-ipar fejlesztése és ez utóbbinak felkarolása [...]” – stb.¹⁵

A MAOSZ létrejöttékor kialakult vezetői kör – bár tagjai természetesen változtak – a két világháború közötti korszakban a társadalmi tagolódás szempontjából stabilizálódott – ennek konkrétumai a továbbiakban lesznek láthatók. 1919 után az egyesület vezetőinek és tagjainak döntő többsége a középosztály tagjai közül került ki; kisebb arányban származtak tagok a kispolgárság köréből is.

Megjegyzendő, hogy a Magyar Amatőrök Országos Szövetsége 1907. január 10-iki választmányi ülésén felvette a szervezet soraiba az általunk már ismert,

amatőrnek aligha nevezhető Balogh Rudolf „hírlap-illusztrátor”,¹⁶ aki élete végéig tag volt, és később részletezendő időpontokban különböző tisztségeket is viselt a MAOSZ-ban. Ez, és más hivatásos fényképészek tagsága reprezentálja azt a fentebb már érintett együttműködési készséget a hazai amatőrök és a

„profik” között, amelyet annak idején csehszlovák szakmabeliek is elismeréssel illettek.¹⁷ Az amatőröknek – legalább is a legjobbaknak – a fotótechnikai felkészültséget illetően „egy szinten” kellett lenniük a hivatásos fényképészekkel, ennek motiváló hatása igen fontosnak tekinthető.

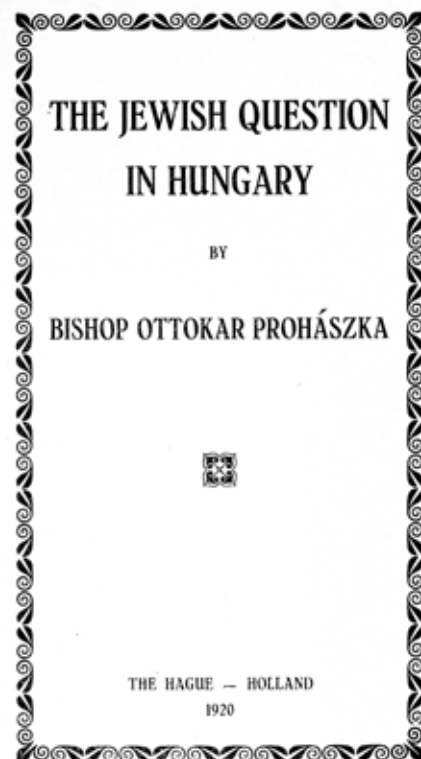

1920. január 17-én a *Tolnai Világlapja* borítóján egy csoportkép jelent meg. (1. kép) Készítője egy kevésbé neves hivatásos fényképész, Eiser Mór volt, akinek későbbi Röck Szilárd, majd Dohány utcai műterme ismert. A fotográfiai szempontból sztereotíp, merev beállítású felvétel történelmi és politikai aktualitása miatt került a lapszám élére. Január 5-én a magyar béke delegáció Neuilly-be történt elutazása alkalmából készült a Keleti pályaudvaron. A képen négy politikust számozással jelöltek meg, hogy az olvasóknak megkönnyítsék az azonosítást. A delegáció vezetője Apponyi Albert mellett a búcsúztató Huszár Károly akkori miniszterelnök állt; a szerkesztőség jó politikai érzékkel még két delegátus-főmegbízottat emelt ki: Bethlen Istvánt és Teleki Pált, akik a későbbi évtizedekben ismert módon a magyar politikai élet meghatározó jelentőségű szereplői lettek. Ennek a képnek a közlése a sajtófotó jelentőségének növekedését példázta.

1. EISER Mór: *A béke delegáció elutazása*, Tolnai Világlapja, 1920/3. (jan. 17.)

A korabeli hazai társadalmi-politikai-eszmei légkört érzékletesen jellemzi, hogy az akkor már nagy tekintélyű székesfehérvári katolikus püspök, Prohászka Ottokár 1920-ban Amszterdamban angolul, Hamburgban pedig németül kiadatta a *Zsidókérdés Magyarországon* című írását. (2. a-b. kép) „A zsidókérdés valóságosan nem vallási, hanem faji kérdés, a zsidóság egy élesen körülhatárolt faj, amely szemben áll az állam talpkövét alkotó fajjal.” – rögzítette véleményét a szónoklatai és írásai révén széles tömegekre ható egyházfő.¹⁸ Ennek azért van jelentősége, mert mint az a későbbiekben látható lesz, az antiszemitizmus légköre a két világháború közötti Magyarországon sajátos következményekkel járt a fotókultúra alakulását illetően is. A Horthy-korszak antiszemitizmusának a taglalása meghaladná a jelen eszmeifuttatás kereteit, itt csak érintőlegesen lehet utalni erre; a szakirodalom széleskörű tájékoztatói lehetőséget kínál.¹⁹

1920-ban viszont az is látható volt, hogy az aktuális külpolitikai érdekek Magyarországon a fényképhasználatban felülírta az antiszemitizmust. A néptanítói végzettségű, keresztényszocialista Huszár Károly (1882–1941) olyan miniszterelnök volt, aki korábbi lapszerkesztői tapasztalata (*Népújság*) mellett egy fotográfiaakra épült hetilap (*Képes Hírlap*, 1912–1918) szerkesztési gyakorlatával is rendelkezett. Így személyes ismeretei voltak a nyomtatott fényképek hatásmechanizmusáról. A radikális antiszemita kormányfő,²⁰ aki hitt a fotográfia erejében, a zsidó Tábori Kornél újságíró, író, műfordító, amatőr fotográfus (1879–1944) bízta meg, hogy készítessen és készíttessen fényképeket és írásokat a világháború és a forradalmak következtében kialakult budapesti szociális nyomorúságról. A cél „a külföld” szívének meglágyítása volt a békeszerződés előtt álló Magyarország javára. Táborinak ennek a fontos képanyagnak és szövegnek az elkészítéséhez minden szakmai alapja megvolt. Állítása szerint ő volt az első újságíró Magyarországon, aki cikkeit saját felvételeivel illusztrálta.²¹ Az erre vonatkozó önéletrajz részlete fontos adalék a magyar sajtófotó történetéhez is. (3. kép) Az újságíró-fotográfus 1920-ban már hosszú ideje szakmai tekintélynek minősült: 1905. december 31-én a Magyar Amatőrök Országos Szövetsége alakuló ülésén a tagság választása nyomán a választmány budapesti tagjainak sorába került.²²

*Az első magyar fotóriporter
aki saját fényképpel illusztrálta cikkeit.
Ebben a műveiben német és francia lapok bpesti
redakciója.*

3. TÁBORI Kornél önéletrajz részlete, 1912 (OSZK Kézirattár, Fond 36/3173)

2. PROHÁSZKA Ottokár: A zsidókérdés Magyarországon, 1920.

4. Emil KLÄGER és Hermann DRAWE könyve a bécsi nyomorról, 1908.

Az osztrák Emil Kläger és Hermann Drawe újságíró-fotográfus páros²³ példáját követve a bécsi Uránia színház vetített képes szociofotó előadásai (4. kép) nyomán Tábori a századelőn a budapesti Urániában szervezett magyar szociofotó bemutatót (részint saját, részint mások fényképeiből), illetőleg képes szocioriportokat publikált különböző pesti lapokban.

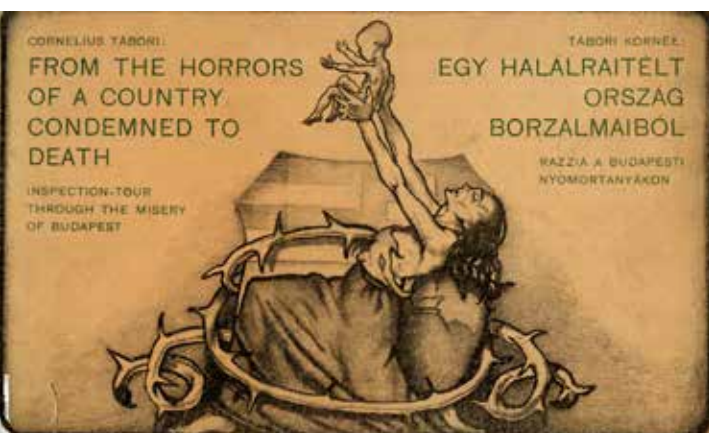
E tapasztalataira építve, Huszár intenciója nyomán adatta ki 1920 elején az *Egy halálraítélt ország borzalmaiból. Razzia a budapesti nyomortanyákon* című, 16 képet tartalmazó, a magyar mellett angol, francia és holland nyelvű változatban készült képszeállítását. (5. kép) Az *Egy halálraítélt ország...* miniatűr méretben az első magyar szociofotó albumnak tekinthető.²⁴ Nem spontán körülmények között felvett, de tartalmilag hiteles szociofotók láthatók a kis kötetben. Ma már nehéz lenne megállapítani, hogy az összeállítás mely képei származnak magától Táboritól.

Számos szociofotó jelent meg ez időtájt a hazai képes újságokban is a *Tolnai Világlapjától* kezdve *Az Érdekes Újságon* át a *Vasárnapi Újságig*.²⁵

A történelmi helyzetnek megfelelően jól látható a bécsi párhuzam is. A huszonötödik évfolyamában járó, a fotókultúra szempontjából fontos Wiener Bilder gyári hulladékban még használható széndarabok után kutató munkásszonyok képét hozta ekkortájt egyik számának borítóján. (6. kép)

1920 tavasza ugyanakkor a szórakoztatás újjáéledését is hozta Budapesten. Ennek egyik jele Angelo népszerűsége

volt az általa fényképezett színészek körében. A *Színházi Élet* márciusban *Angelo fotografál. Huszonöt művész nyilatkozata* címmel elragadtatott véleményeket közölt többek között Fedák Sárítól, Beregi Oszkártól, Törzs Jenőtől, Simonyi Máriától a fotográfus munkásságáról. Lábass Juci, akinek 1919-es címlapfotója itt már látható volt, a következőket mondta: „Angelo képei abszolút művészi becsűek, erről azt hiszem, nem kell beszélni, ami ezenfelül [sic!] tetszik nekem rajtuk; újszerűségük, tökéletesen megbízható ízlésességük és eleganciájuk.”²⁶

5. A TÁBORI Kornél szerkesztette budapesti szociofotó „album”, 1920.

6. Wiener Bilder, 1920/6. (febr. 9.)

A *Tolnai Világlapja* fényképeivel jó taktikai érzékkel reagált az időszerű politikai, társadalmi eseményekre. Az 1920. március elsején kormányzóvá választott Horthy Miklós *feleségét* rövid két héten belül népszerűsítette a korábban már megidézett Kallós Oszkár egyik felvételével. (7. kép) A *Tolnai Világlapja* ennek a portrénak a megjelenítésével megelőzte laptársait. Érdemes elgondolkodni a képkeret dekorativitásán is. Nyilvánvaló, hogy az közelebb állt a *neobarokk társadalom* (Szekfű Gyula) vizuális ízlésvilágához, mint az 1920-as nyugat-európaihoz.

Borítóján hozta „a Tolnai” a márciusban képviselői mandátumot nyert Slachta Margit „az első magyar nő-képviselő” (1884–1974) arcképét. Ezt egy hivatásos fényképész, az Eskü utca 6. szám alatt (Klotild-palota) 1898 óta elegáns műtermet vivő Hollenzer László készítette. (8. kép) Hollenzer 1888-tól a neves Ellinger Ede udvari fényképész műtermében sajátította el a mesterséget.²⁷ A portré és a képalírás megjelenítése hozzájárult a hazai női emancipációs folyamathoz is.

7. KALLÓS Oszkár: *Horthy Miklósné*, Tolnai Világlapja, 1920/11. (márc. 13.) [32.]

8. HOLLENZER László: *Schlachta Margit*, Tolnai Világlapja, 1920/15. (ápr. 10.)

Köszönet az előkészítéshez nyújtott segítségért:

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Sándor Tibor; Národní knihovna České republiky, Praha; Országos Széchényi Könyvtár, Bakos József, Karasz Lajos; Österreichische Nationalbibliothek, Wien.

¹ *A Fény szerkesztősége: „Beköszöntő”, A Fény, 1906/1–3. (január–március) [1.]*

² BAKI Péter: *100 éves a Magyar Fotografiai Egyesület*, [Budapest] Magyar Fotografiai Egyesület, 1999.

³ Lásd az előző *Fotóművészet* számban az ebben a témakörben megfogalmazott felvetést a képzőművészeti linearitás és festőiség viszonyáról.

⁴ Az *elit* fogalmát történettudományi közelítésben Gyáni Gábor meghatározása nyomán használok: GYÁNI Gábor – KÖVÉR György: *Magyarország társadalomtörténete: A reformkortól a második világháborúig*, Budapest, Osiris Kiadó, 2006. [221]–223.

⁵ *Magyarországi amatőröregyletek: A művészi fényképezés évkönyve 1906*, szerk. KOVÁTS Elemér, Dr. PURCELL Béla, STERNÁD Béla, Budapest, 1905, 186.

⁶ MARIO [KOHLMAN Artúr]: „A Wiener Amateur Photographen Club első kiállítására”, *Az Amatőr*, 1905/29. (december 1.) 387. – A kiállításról szóló beszámoló bevezetésében ez olvasható: „Alig két éve annak, hogy egyik legrégebb bécsi amatőr-egyesületből főleg annak konzervatívizmusa és a személyes kultúra túltengése miatt egész kis kolóniája a szorgalmas amőröknek rajzott ki, hogy új otthonában újult erővel fogjon hozzá munkájához: a művészi fényképezés kultuszának ápolásához.”

⁷ A téma társadalomtörténeti hátteréhez: KARÁDY Viktor: *Zsidóság, polgárosodás, asszimiláció: Tanulmányok*, [Budapest] Cserépfalvi Kiadó, 1997.; GYÁNI Gábor: „Polgárosodás mint zsidó identitás (Karády Viktor: Zsidóság, polgárosodás, asszimiláció)”, *Buksz*, 1997/3. 266–276.; KÖVÉR György: *A felhalmozás éve: Társadalom- és gazdaságtörténeti tanulmányok*, Budapest Új Mandátum Könyvkiadó, 2002.

⁸ KOHLMAN Artúr: „A magyar amatőrök versége: A nemzetközi tárlat”, *Az Amatőr*, 1905/24. (szeptember 15.) 306–307. [Kurziválás, központosítás, írásmód az eredeti forrás szerint – A. B.]

⁹ Az *Amatőr* című folyóiratról szól egy szakdolgozat: SZÜCS Károly: „Az Amatőr, a művészi fényképezés szaklapja (1904–1910): Egyetemi szakdolgozatok 10.”, *Fotóművészet*, 1998/5–6., 82–87. Meg kell említeni, hogy ennek a lapnak manapság már csak az 1907-es évfolyama lelhető fel egykori gyűjtőhelyén, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. Az *Amatőr* című lapról és Kohlman Artúr tevékenységéről lásd még: BALLA Gergely: „Homo photographicus: A kortárs fotó mint a polgárság gondolkodásának lenyomata”, *Új Művészet*, „Ez nem kunszt!”, 2017/április 5.

¹⁰ „A Magyar Amatőrök Országos Szövetsége”, *Az Amatőr*, 1905/27. (november 1.) 363.

¹¹ KOHLMAN Artúr: „A Magyar Amatőrök Országos Szövetségének programja” [sic!], *Az Amatőr*, 1905/30. (december 24.) [401]–403.

¹² KANKOWSKY Ervin: *A magyar fényképezés enciklopédiája. Első kézirát*, Budapest, 1940, 19. Kankowszky névűre való változó volt (Kankowszky, Kankovsky stb.) – itt a Magyar Fotografiai Múzeumban őrzött gépirásos kéziratban szereplő változat látható. Meg kell említeni, hogy Kankowszky kortársként igen jól értesült megfigyelő volt, de munkája filológiai szempontból gyakran nem megbízható; ő az adatokat esetenként „könnyen kezelte”, s a nevek írásában sem mindig volt pontos.

¹³ A Photo-Club belső viszonyait illetően társadalomtörténeti közelítésben érdekes adalékot nyújt egy családi emlékem. Egyik apai felmenőm tagja lett ennek az egyesületnek. Neve szerepel az 1906-os hivatalosan közreadott névsorban; az abc rend alapján az első öt ún. „rendes tag” egyike volt. A másik négy tag foglalkozása, rangja: műépítész; államtitkár (báró); országgyűlési képviselő (gróf); miniszteri titkár (jogtudományi doktor). Az én felmenőm foglalkozása nem szerepelt a kimutatásban. – *Magyarországi amatőröregyletek, I. m.*, 187.

Albertini János *kéményseprő mester* volt. – Bár a szakmán belül nem akárhó: ő volt akkor a budapesti kéményseprők, pala- és cserépfedők, kútcsinálók, kábhások ipartestületének az elnöke a IX. kerületi Ráday utca 47. szám alatti székházban (Albertini János a székház melletti, 45. szám alatt lakott). – *Budapesti cím- és lakásjegyzék* 19. évf., Budapest Franklin Társulat, [1906.] 304., 931. Fotográfusként csak egyszerű műkedvelő; egyetlen dokumentatív jellegű képe jelent meg nyomtatásban egy pesti malomtűzről, amely a háza közelében esett meg. Az egykori decens névsorból történt foglalkozás-kimaradás az ő esetében azonban társadalomtörténeti szempontból sokatmondó. A szakmájában a budapesti csúcsra jutott kéményseprő mester számára a társadalmi mobilizáció egyik fontos elemének számíthatott, hogy ennek az előkelő egyesületnek a tagjává vált, de foglalkozásának közzététele a nagy nyilvánosság számára a fent idézett foglalkozású, rangú szereplők között bizonyára „kínos” lett volna. A megoldást a kihagyás képezte.

¹⁴ KANKOWSKY Ervin: *I. m.*, 16.

¹⁵ KOHLMAN Artúr: *I. m.*, 402–403.

¹⁶ „Új tagok”, *Az Amatőr*, 1907/2. (január 25.) 40.

¹⁷ A prágai szakfolyóirat dicsérte a magyar hivatásos és amatőr fotográfusok együttműködését, és azt követésre méltónak nevezte a csehszlovák fotográfusok számára is: „V *Budapesti uspořádal...*”, *Fotografický obzor*, 1923/1. (január) [16.]

¹⁸ Ottokar PROHAŠKA: *The Jewish Question in Hungary*, Amsterdam, The Hague, 1920. 6.; *Die Judenfrage in Ungarn*, Hamburg, Deutschvolkische Verlagsanstalt, 1920. 9. A hamburgi kiadás horogkeresztes borítója mögött megjelenített álláspont világos választ ad azoknak, akik mostanság azt állítják, hogy Prohászka nem volt antiszemita.

¹⁹ Csak az utóbbi időszak terméseinél pár feldolgozást felidézve: GYURGYÁK János: *A zsidókérdés Magyarországon: Politikai eszmétörténet*, Budapest, Osiris, 2012, [110]–208.; KOMORÓCZY Géza: *Két világháború között: A zsidók története Magyarországon, II. 1849-től a jelenkorig*, Pozsony, Kalligram, 2012, 325–866.; UNGVÁRY Krisztián: *A Horthy-rendszer és antiszemizmusának mérlege: Diszkrimináció és társadalompolitika Magyarországon 1919–1944*, Budapest, Jelenkor, 2016, 3. javított, bővített kiadás.

²⁰ HUSZÁR Károly: *Zsidóméreg. A talmud népies ismertetése*, Budapest, Szerző, 1903.

²¹ Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Fond 3613/73.

²² „A Magyar Amatőrök Országos Szövetsége”, *Az Amatőr*, 1906/1. (január 10.) 3.

²³ Bővebben: ALBERTINI Béla: „Tábori Kornél és a szociális fényképezés”, *Fotóművészet*, 1996/3–4. 94.

²⁴ A kiadványról: ALBERTINI Béla: „Az első magyar szociófotó albuma”, *Budapesti Negyed*, 2005/47–48. 119–142.; TOMSICS Emőke: „»Ki tamaskodva csóválná a fejét, nézze meg a fotográfusokat! Tábori Kornél és a szociófotó”, *Fotóművészet*, 2006/3–4. 92–103.

²⁵ „Az erdélyi menekültek elhelyezése”, *Az Érdekes Újság*, 1920/1. 4., hátsó borító; „A budapesti nyomor: Minden bútort eladtak már, a csecsemő súlyos beteg”, *Tolnai Világlapja*, 1920/8. (február 21.) első borító; „Vagonlakó menekültek a budapesti pályaudvarokon”, *Vasárnapi Újság*, 1920/2. 16–17.

²⁶ SASS Irén: „Angelo fotográfus: Husznöt művész nyilatkozata”, *Színházi Élet*, 1921/11. (március 14-től március 20-ig) 26.

²⁷ „Önálló fényképiállást rendez...”, *Magyar Fotográfia*, 1928/16. (aug. 20.) 14.